

Chirurgus Hendrich Deegen og radesykehuset i Flekkefjord

Sammendrag

Kirurgen Hendrich Deegen (ca. 1740–92) planla og fikk bygd radesykehuset i Flekkefjord, som stod ferdig i 1776, og ble dets første lege.

I artikkelen følges hans faglige og private historie i Flekkefjord. Historien gir et innblikk i en leges hverdag i Norge på 1700-tallet.

Engelsk sammendrag finnes i artikkelen på www.tidsskriftet.no

Arthur Danielsen
arthursd@online.no
 Loshavn
 4550 Farsund

De fleste opplysningene om dr. Hendrich Deegen og radesykehuset i Flekkefjord stammer fra et arkiv som ble funnet på loftet i den gamle sykehusbygningen i 1950-årene. Der var protokoller, brev, licitasjonsberetninger etc. helt tilbake til den tiden da sykehuset ble planlagt. Arkivet oppbevares nå i Statsarkivet i Kristiansand.

I Flekkefjord ble det i 1776 bygd et radesykehus. Det var dr. Hendrich Deegen som fikk i oppdrag å planlegge sykehuset. Han laget tegningene, og han var den første legen som hadde sin virksomhet der.

En kort biografi

Hendrich Deegen ble født i Rastede i Oldenburg ca. 1740. I våre dager er Rastede en landsby i Tyskland i nærheten av Bremen, men på 1600–1700-tallet var Oldenburg en del av Danmark. Hans far var stadskirurg. Moren het Anne Margrethe og var født Koch. Hendrich kom til København i 1762 og fikk sin utdanning i legevitenskap der. I 1768 tok han «Kirurgisk Tentamen som Overmester i Flaaden». Like etter fulgte en tid som skipskirurg i Guinea, og etter det var han kompanikirurg i russisk tjeneste. I 1771 var han tilbake i København igjen (1).

I 1772 kom han til Norge. Sammen med sin kollega Henrik Steffens (1744–98) (2)

fikk han i 1772 ansettelse for å reise omkring i Stavanger amt for å søke å helbrede de radesyke der. De to legene gav en tid senere rapport om at de anså det for umulig å oppnå noe heldig resultat ved å behandle de syke i deres hjem. I juni 1773 ble det bygd et radesykehus med 25 senger i Stavanger, og dr. Steffens fikk tilsynet med dette.

Deegen ble forflyttet til Lister og Mandal amt. Han kom i 1774 til Flekkefjord, hvor han ble ansatt som «Kongeliig Chirurg» eller «Provindsial Chirurg». Han fikk av amtmanden skysspass, slik at han fritt kunne reise omkring i distriktet og ta seg av de radesyke. Stiftamtmand Hagerup hadde en tid vært oppmerksom på det problemet radesyken representerte, og det har nok ikke vært så vanskelig å få ham med på forslaget om å bygge et radesykehus med 20 senger i Flekkefjord. Dr. Deegen planla og tegnet sykehuset, og det stod ferdig til bruk høsten 1776 (3). Jeg har beskrevet radesykehuset noe mer utførlig i en annen artikkel (4).

Radesykehuset

Dr. Deegen var på plass i Flekkefjord da de første pasientene ble innskrevet på sykehuset i november 1776, men i mellomtiden hadde han vært en tur i København. Der fullførte han sin medisinske utdanning med karakteren *haud*.

Hans egentlige ærend i København var et ganske annet. Han hadde fått i oppdrag av det danske kanselli å ta med seg 13 radesyke i forskjellige stadier av sykdommen til Det Kongelige Frederiks Hospital. Der skulle de undersøkes og kureres, og Deegen skulle følge med for å oppdatere seg, og lære tidens behandling av sykdommen. Det viste seg at det var vanskelig å få med seg pasientene til København. De meldte seg så visst ikke frivillig. Amtmann Holm skriver til Stiftamtmand Hagerup: «i blant de mange syge, som overalt vrimle, er ingen at formaa med det gode til Nedreysen, men saa snart de faar det mindste Nys om at de skal til København, rømmer de bort eller holde sig i Skiul, og før de vil lade sig curere af Deegen til hvem de ingen tiltroe har, reyse de heller til Ahrendal, Christiansand – eller underchirurgo Sangstrup, Brodersen med flere Fuskere» (5). Lensmannen måtte til slutt i all stillhet plukke ut dem som skulle reise, og så tvinge dem om bord på skipet (6).

Konklusjonen på undersøkelsen i København var at to av pasientene hadde lepra, en var rammet av kronisk eksem, og en hadde kronisk ødem. Resten fikk diagnosen «vene-

rea lue», det vil si syfilis (7). Fire av de 13 pasientene døde i København (3).

Dr. Deegen fikk snart sykehuset fylt med pasienter. Det var ikke alltid så lett å skille ut dem som hadde ren radesyke fra dem som hadde en kombinasjon av radesyke og skjorbuk. Også lepra var en differensialdiagnose. Det diskutertes i legekretser om radesyken var et sent stadium av en venerisk sykdom, eller om den hadde en annen opprinnelse. Deegen skriver flere steder i sine brev at pasientene ikke så sjelden hadde en kombinasjon av skjorbuk og radesyke. Han ønsket da å behandle skjorbuk først. Man får inntrykk av at han tenkte mest på godt kosthold, uten at han noe sted nevner grønnsaker. Deegen var selv overbevist om at radesyken var et senstadium av lues, og at salivasjonskuren med mercurium var den beste behandlingen. Den gjennomførte han på sykehuset, til dels med ganske stort hell, i alle fall etter hans egen bedømmelse. Mange pasienter ble utskrevet som «curerede» (6).

Selve sykehuset hadde han tegnet selv (fig 1). Det var en enetasjes bygning med to sykestuer. Det var plass til 12 pasienter i den ene og åtte i den andre. Sengene var stilt to og to sammen. Han har gitt detaljerte opptegnelser over alt som trengtes av utstyr. Spiseredskapene var av tre. Det var to store kar til bading. Det var 20 spytebakker av tre og 20 til nattlig bruk, samt ti nattstoler. Dette kom nok til nytte når salivasjonskuren ble gjennomført. Det fulgte mye spyttflod og diaré med kuren. Mercurium ble gitt dels som piller og «Decoet», dels som salve.

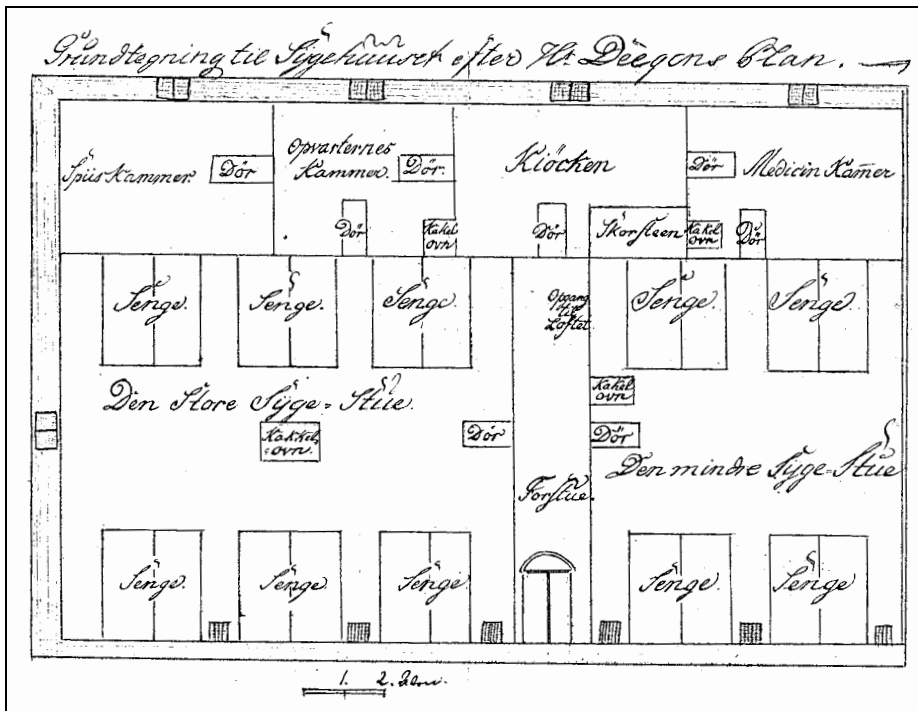
Det finnes et spisereglement som viser at pasientene fikk to måltider hver dag, «om Middagen kl. 11 Slæt og om Aftenen kl 6 Slæt». Til «Spisevert» ansatte han bartskjærer og parykkmaker Hans Petter Kronborg. Han var dansk og hadde nydt stor anseelse i byen som «Medicus». Han ansatte også to «Sygevartersker».

Dr. Deegens lønn var 200 riksdaler i året og 8 riksdaler per pasient som ble helbredet, men bare 4 riksdaler for dem som ikke ble helbredet eller døde. I 1783–84 fikk han bygd til en «Incurablestue» og et «Liig-skiul» (6).

Deegens privatliv

Han giftet seg i Vanse kirke på Lista i august 1775 med Gidske Johanne Colbiørnsdatter, født 1748. Han angis i kirkeboken som «Vel-ædle og helerfarne Medicus» (8).

Jeg har ikke funnet skriftlig bevis, men ifølge lokalhistorikeren Zacharias B. Tor-

Figur 1 Dr. Deegens tegning av radesykehuset

kildsen i Flekkefjord bygde dr. Deegen et hus i Flekkefjord, like ved sykehuset. Tor-kildsen har redegjort for alle som senere har bodd i huset. Huset står der fremdeles, ut-husbygningen likeså, i Strandgaten (fig 2). Skifteprotokollen etter Deegen, der man tar for seg hvilke eiendeler som befant seg i hvert rom, stemmer også godt med romme-ne, slik de er i dag (6).

Ekteparet fikk tre barn, men en datter døde to måneder gammel. Madam Deegen døde allerede i 1779, bare 33 år gammel (9). Det er ikke oppgitt dødsårsak i kirkeboken.

Deegen måtte som enkemann basere sin hus-holdning og barneoppdragelse på leid hjelp. I sitt testament har han husket på to tjeneste-piker, Ingeborg, som skulle arve et jordstykke i Austadvika og en ku, en eik dragkiste og et treur, og Siri, som skal arve «den i Sænge-kammeret staaende Slaug-bænk samt deri værende Sengeklæder og nyde 10 Rd i Pen-ge» (10).

Selv levde han til 1792. Da han døde, om lag 50 år gammel, var både den 14-årige dat-teren og den 16 år gamle sønnen i Chris-tiania. Han sørget i sitt testamente for at det

ble avsatt 200 riksdaler til «Information, Kost og Logie i 2de Aar» for sønnen som bor hos presten Bødtker. Han fikk også rikelig av boet, deriblant alle bøkene hans. Datteren «skal eje a) hendes salige Moders Gangklæder og Linnet, b) den forgylte Dragkiste, c) de i Dragkisten liggende Guld og Sølv-mynter» (6). Datteren «Henriette» nevnes i Conradine Dunkers erindingsbok (11). Hun var pukkelrygget og var kjent for å gjøre iherdige anstrengelser for å bli gift med en prest. Hun oppnådde ikke det (11). Jeg vet ikke hvor det ble av sønnen.

Deegens dagligliv og interesser

Skifteforretningen etter Deegen gir et godt innblikk i hans interesser og dagligliv. Den er svært detaljert, og beskriver hva han hadde av eiendeler. Utenom selve huset der han bodde, hadde han et uthus med bryggerhus og saltebod, videre fjøs og låve og to sjøboder. I en av sjøbodene hadde han en hvitmalt seksærings båt med mast og seil og en stor åtteæringsbåt uten seil. Dessuten hadde han en «Roesnadd». Han har altså vært godt rustet til å fare i doktorskyss utover fjorden.

Han eide også et jordstykke under gården Tjørsvåg, hadde bygslet to jordstykker under gården Sunde og eide to kuer.

Deegen hadde flere vakre piper, en rifle og flere geværer. Vi finner flere fuglebur, en fiolin og et kjeglespill. Han hadde også noe så sjeldent for sin tid som «en Elekteriser Mashine med Behør». Jeg antar at det var en innretning til å produsere elektrisk strøm med, som han brukte på sine pasienter. I en av stuene ovenpå stod tre metallkanoner med lavetter og lunte. Det må vel være saluttkanoner. De ble i den tiden brukt uten-dørs i selskaper.

Han hadde også et stort bibliotek, til sammen 190 bøker. Ca. 30 av dem er medisinsk faglitteratur, mest tysk. Det er flere anatomibøker, en hel del bøker om kirurgiske emner, en «Abhandlung von Venerischen Krankheiten» og en om barnesykdommer. Det er også en stor samling av «Lægen, et medisinsk Ugeskrift». I tillegg står det oppført flere bøker med religiøse og filosofiske emner. Holberg er representert, en verdenshistorie i ti bind, en reiseskildring fra Russland. Han hadde også skaffet seg en bok om «Pige-børns Opdragelse».

Han må ha vært interessert i klokker. Blant flere andre finner vi «et antique Uhr til at staa paa et Bord, bestaaende af en firkan-tet Opsats med 4 Løver under og en større ovenpaa med en Tørk og adskillige Posturer, der ved Klokkenes Slag gjør sine bestemte Bevegelser».

Huset er rikelig utstyrt med dekketøy og kjøkkenutstyr og sengeklær. Både Deegen og hans kone har vært svært velkledde. Han har ikke mindre enn sju komplette kledninger med kjole, vest og bukser, mange mansjettskjorter, sko- og knespenner av sølv. Hun har mange forskjellige fargede kjoler i damask og «Carton», og i en skuff har hun

Figur 2 Dr. Deegens hus slik det ser ut i dag. Foto Bjørn Ottersen

Figur 3 Radesykehuset fotografert i 1975. Foto Avisen Agder

en hel del smykker og «Fruentimmerstads», samt en gullbeslått lavendelflaske (10).

Det av boet som han ikke hadde nevnt i sitt testamente, ble solgt på auksjon.

Deegen har nok drevet en utstrakt legepraksis i distriktet. Foruten båtene, som jeg har nevnt, har han ridesadel og kløvsadel. Det har nok ikke sjelden vært vanskelig for pasientene å gjøre opp for konsultasjoner og sykebesøk. Da måtte de levere inn gjenstander som pant og betale senere. Deegen har ført regnskap med dette i en «Annotiationsbog». Den viser at det i distriktet, fra Fjotland til Lista, fantes 55 personer som skyldte ham penger. Det dreide seg om beløp fra noen få skilling til opptil hundrevis av daler. Som sikkerhet har han pant i hus, sjøboder og gårder, og flere har pantsatt smykker og sølvtøy (10).

Deegens siste tid og ettermæle

Deegen hadde de siste årene en del revmatisk besvær, og han hadde vondt i føttene på grunn av podagra. Av skrivelser etter hans

død i brev til amtmannen går det likevel frem at han var oppegående og i virksomhet ved sykehuset bare få dager før sin død.

Han fikk en del kritiske brev fra amtmannen med henblikk på virksomheten ved sykehuset. Det dreide seg om økonomi. Amtmannen mente at han av og til holdt pasienter for lenge i sykehuset, og at han ikke var streng nok med å sende hjem inkurabile pasienter. Selv forsvarte han seg med at han ville ha pasientene smittefrie før de ble utskrevet, og at han handlet ut fra medisinske og ikke ut fra økonomiske kriterier. Han fremhevet at han i hele sitt arbeid la vekt på å være omsorgsfull overfor pasientene (6).

Deegen døde i mai 1792. Det virker som om han hadde full oppbakking av dem som satt i sykehustilsynet. I meldingen til amtmannen samme dag skrev de: «At Læge Hr Deegen efter nogen Tiids Sygdom, er, til stor Savn for helle Stædet, ved Døden afgaaen i Dag Morges, maa vi herved med Beklagelse over i ham at have tabt en insigtsfuld og omhyggelig Læge, sørgeligst indberette». De

opplyser at det i sykehuset er 21 pasienter, «hvoraf 9 ligger under Salivation». De peker på hvor nødvendig det er «med en Læges hidsendelse med det allernærmeste» (6).

Noen dager senere ble hans bære «nedsat i Kirken», formodentlig under kirkegulvet (12).

Avslutning

Ved å følge Hendrich Deegens levnetsløp og lese hans mange brev og rapporter, får man, etter min mening, et inntrykk av at han har vært en aktiv mann, og at han har skjøttet sin legegjerning med faglig dyktighet og omsorgsfullhet overfor pasientene. Han har nok også vært med på å sette sitt preg på det lille bysamfunnet der han hadde sin virksomhet.

I 1810 ble det bygd en ny sykehusbygning foran den gamle. Deegens sykehus ble revet i 1828.

Sykehuset fra 1810 med en del tilbygg ble stående til 1992 (fig 3). Da ble det revet, til tross for mange protester. Det er nå bygd leiligheter på tomten.

Litteratur

1. Larsen Ø, red. Norges leger. Bd. 1. Oslo: Den norske lægeforening, 1996: 651.
2. Larsen Ø, red. Norges leger. Bd. 5. Oslo: Den norske lægeforening, 1996: 197.
3. Indstilling fra den i Anledning af Amtets Sygehus og andre Medicinal-Anliggender nedsatte Commission. Kristiansand: J.R. Reiersens Officine, 1841.
4. Danielsen A. Spyttehus, Incurable-stue og Liigskiu. I: Balto JA, red. Norsk sykehusarkitektur. Årbok for Foreningen til norske fortidsminnesmerkens bevaring 2000. Oslo: Fortidsminneforeningen, 2000: 83–9.
5. Amtmannsarkivet for Lister og Mandal amt. Statsarkivet i Kristiansand.
6. Arkivet for radesykehuset i Flekkefjord. Statsarkivet i Kristiansand.
7. Moseng OG. Det offentlige helsevesenet i Norge 1603–2003. Bd. 1. Ansvaret for undersåttenes helse 1603–1850. Oslo: Universitetsforlaget, 2003: 248–50.
8. Kirkebok for Vanse kirke 1775. Statsarkivet i Kristiansand.
9. Kirkebok for Flekkefjord kirke 1776–79. Statsarkivet i Kristiansand.
10. Skifteforretning etter dr. Deegen 1792. Statsarkivet i Kristiansand.
11. Dunker C. Gamle Dage: Erindringer og Tidsbilleder. Kristiania: Gyldendals Boghandel, 1909: 99.
12. Kirkebok for Flekkefjord kirke 1792. Statsarkivet i Kristiansand.